С. С. Булкін,

здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-0964-6540

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.5.238

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЕЗЗБИТКОВОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Bulkin,

candidate for a degree, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FEATURES OF BREAK-EVEN POINT FORMATION AND ECONOMIC EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Встановлено, що найвищим проявом економічної стійкості є здатність підприємства розвиватися переважно за рахунок власних джерел фінансування. Більшість сільськогосподарських підприємств України не здатні в сучасних умовах здійснювати високоефективну виробничо-комерційну діяльність, що негативно позначається на рівні їх економічної стійкості та можливостях її забезпечення. Узагальнено, що у забезпеченості економічної стійкості сільськогосподарських підприємств вирішальна роль належить досягненню беззбитковості їх виробничо-комерційної діяльності, формування якої обумовлена особливостями аграрної сфери. Дослідження механізму формування беззбитковості потребує моделювання певних економічних ситуацій, які відображають особливий характер залежності беззбитковості від витрат підприємства та виручки від продажу продукції. Визначено, що сільське господарство є складною біотехнологічною системою, у якій функціонують засоби виробництва природного походження: земля, рослинні й тваринні організми, світло, тепло тощо і підпорядковуються природним законам розвитку.

Found that the highest manifestation of the economic resilience is the ability of companies to develop mainly from its own sources of funding. Most agricultural enterprises of Ukraine are not able to carry out highly efficient production and commercial activities in modern conditions, which has a negative impact on the level of their economic stability and opportunities for its provision.

Ensuring the economic stability of enterprises is associated with the use of the latest methods, technologies and tools to adapt the enterprise to the dynamic conditions of the external environment, capable of forming a break-even point of production. Achieving break-even activity are objective conditions for profit that provides self-support and self-financing and on this basis the formation of economic stability and financial security.

In the provision of economic sustainability of agricultural enterprises, decisive role belongs to achieving break-even their industrial and commercial activities, the formation of which is due to peculiarities of the agricultural sector. Investigation of the mechanism of formation breakeven modeling requires certain economic situations that reflect the special nature of the break-even depending on the cost of the enterprise and revenue from sales.

It is determined that agriculture is a complex biotechnological system. As the defining factors of production it operate production facilities that are of natural origin: land, plant and animal organisms, light, heat, etc., and are subject to the laws of natural development. In the process of reproduction, socio-economic and natural processes are intertwined, which interact with each other to determine the result of the reproduction of the agricultural potential of agriculture. This requires taking into account the interaction of economic, social and natural laws when forming the break-even point of an agricultural enterprise.

It is proved that the order of formation of break-even point of agricultural enterprises is quite specific due to their branch features. It noted that industry-specific farm has a direct impact on the formation of resistance. The sustainability of agricultural enterprises have be considered in close connection with the activities of their production sphere, as the basis for building economic relations in general.

Ключові слова: беззбитковість, виручка, затрати, економічна стійкість, реалізація, ресурси, самоопитність, самофінансування, сільськогосподарське підприємство.

Key words: break-even, revenue, costs, economic sustainability, sales, resources, self-sustainability, self-financing, agricultural enterprise.

ВСТУП

Забезпечення економічної стійкості підприємств пов'язане із застосуванням новітніх методів, технологій та інструментів адаптації підприємства до динамічних умов зовнішнього середовища, здатних формувати беззбитковість виробництва. Досягнення беззбиткової діяльності є об'єктивною передумовою отримання прибутку, який забезпечує самоопитність та самофінансування і на цій основі формування економічної стійкості

й фінансової безпеки підприємства. Дослідженню теорії, методології та розробки заходів щодо забезпечення економічної стійкості та підвищенню ефективності підприємств присвятили праці В. Аранчій, О. Березін, І. Вініченко, П. Макаренко, А. Мельник, П. Саблук, О. Сокол, М. Удовиченко [1—7] та ін.

Проте недостатньо дослідженими залишаються питання системного підходу до розуміння беззбитковості як комплексної економічної характеристики, взаємоз-

в'язку беззбитковості з економічною стійкістю підприємства, розробки інструментарію управлінського процесу та ефективних способів її забезпечення, визначення особливостей формування беззбитковості сільськогосподарських підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі проведеного дослідження нами узагальнено алгоритм формування беззбитковості, але у реальній практичній діяльності сільськогосподарських підприємств він набуває специфічних рис, які обумовлені особливостями аграрної сфери. Сільське господарство є складною біотехнологічною системою. В якості визначальних чинників виробництва у ній функціонують засоби виробництва, які мають природне походження: земля, рослинні й тваринні організми, світло, тепло тощо і підпорядковуються природним законам розвитку [1; 3; 5]. Таким чином, в процесі відтворення переплітаються соціально-економічні та природні процеси, які взаємодіючи один з одним визначають кінцевий результат відтворення аграрного потенціалу сільського господарства. Все це вимагає при формуванні беззбитковості сільськогосподарського підприємства враховувати взаємодію економічних, соціальних та природних законів.

Аграрним потенціалом сільськогосподарського підприємства є сукупність природних умов і ресурсів, які активно впливають на продуктивність сільського господарства у цілому. Основними його складовими виступають агрокліматичний потенціал та потенціал земельних ресурсів. Агрокліматичний потенціал формує природні умови ефективного ведення виробничої діяльності, перш за все, в галузі рослинництва. Він неоднорідний та варіює залежно від територіального розташування підприємства.

Якщо сільськогосподарське підприємство функціонує у зоні з більш сприятливими агрокліматичними умовами, це дозволяє вирощувати сільськогосподарські культури з вищою їх урожайністю та якістю продукції. У свою чергу, при зростанні урожайності культур за рахунок позитивного впливу природних факторів при інших рівних умовах, собівартість одиниці продукції має тенденцію до зниження і, як наслідок, призводить до зниження рівня беззбитковості сільськогосподарського підприємства. Несприятливі агрокліматичні умови вимагають відповідного підбору культур, сортів, більш "дорогої" агротехніки, що збільшує собівартість виробленої продукції, а урожайність сільськогосподарських культур може бути низькою, тим самим обумовлюючи зростання рівня беззбитковості.

Коливання рівня беззбитковості можуть посилюватися негативним впливом несприятливих погодних умов. Несприятливі погодні умови можуть призвести до значних втрат продукції рослинництва, в результаті чого понесені виробничі витрати стають прямими збитками для підприємства; зниження урожайності сільськогосподарських культур при значному зростанні їх собівартості; зростання собівартості продукції тваринництва внаслідок зниження забезпеченості галузі кормами; зростання витрат підприємства, пов'язаних із забезпеченням заходів з підвищення родючості ґрунтів, необхідність страхування врожаю тощо.

Потенціал земельних ресурсів як складова частина аграрного потенціалу визначається станом родючості ґрунтів, від якого безпосередньо залежить урожайність сільськогосподарських культур та якість продукції. Нині стан земельних ресурсів країни характеризується загальним негативними тенденціями. Погіршується стан родючості ґрунтів сільськогосподарського призначення. За експертними оцінками нині в землеробстві формується негативний баланс поживних речовин. Щорічне використання поживних речовин із ґрунту внаслідок сільськогосподарської діяльності в рази перевищує їх повернення з внесеними мінеральними і органічними добривами [2]. Таким чином, більша частина врожаю формується за

рахунок раніше накопичених поживних речовин і мобілізації ґрунтової родючості без достатньої компенсації елементів живлення. Деградаційні процеси, що впливають на родючість ґрунтів, проявляються в підвищенні його кислотності, зниженні вмісту рухомого фосфору, зниженні запасів органічної речовини, хімічному та біологічному забрудненні земель. Ці процеси мають негативний вплив на формування урожайності сільськогосподарських культур. Використання таких ґрунтів сільськогосподарськими підприємствами пов'язане зі значними матеріальними витратами на реалізацію заходів відновлення й підвищення їх родючості, в результаті чого зростає собівартість виробленої продукції.

Незадовільний стан родючості ґрунтів призводить також до погіршення якості продукції і, відповідно, до падіння цін реалізації, що виражається в загальному зниженні доходів сільськогосподарських підприємств. Таким чином, стан земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств має безпосередній вплив на беззбитковість через зростання витрат виробництва та можливого зниження цін реалізації сільськогосподарської продукції. Тому вважаємо за доцільне зазначити, що урахування природних умов аграрного виробництва слід віднести до визначальних факторів формування беззбитковості сільськогосподарського підприємства.

Соціальні та економічні особливості сільського господарства обумовлені специфікою трудових та матеріально-технічних ресурсів, технологій, асортименту сільськогосподарської продукції, економічних відносин тощо. Трудові ресурси сільськогосподарських підприємств досить специфічні, що проявляється, по-перше, в їх кваліфікаційному рівні; по-друге, у високому рівні сезонного використання; по-третє, у переважанні ручної праці, в зв'язку з низьким рівнем автоматизації і механізації сільськогосподарського виробництва; по-четверте, низькій оплаті сільськогосподарської праці; по-п'яте, у високій залежності їх від соціальних процесів (демографічної ситуації, рівня розвитку соціальної інфраструктури на селі тощо).

З позиції формування беззбитковості підприємства, серед наведених особливостей особливу значимість мають сезонний характер використання праці та її кваліфікація у поєднанні з широким використанням фізичної праці. Зокрема остання особливість обумовлює те, що виробництво сільськогосподарської продукції є особливо трудомістким, з високими затратами, що, з одного боку, впливає на рівень собівартості продукції, а з іншого — внаслідок відмінностей професіоналізму знижує якість виробленої продукції (що впливає на ціни реалізації). У свою чергу, сезонність використання трудових ресурсів призводить до нерівномірності їх залучення протягом року, що зумовлює зростання витрат на оплату праці в пікові періоди польових робіт. Оскільки ця особливість обумовлена безпосередньо сезонністю сільськогосподарського виробництва загалом, то подолати її повністю неможливо, але є можливості згладжування її впливу шляхом:

- максимальної механізації найбільш трудомістких виробничих процесів і використання високопродуктивної техніки в напружені періоди;

- міжгалузевого поєднання відтворювальних циклів галузей рослинництва, тваринництва та переробного виробництва;

- залучення висококваліфікованого персоналу, який має можливість освоїти та застосувати суміжні професійні навички.

Це також дозволить оптимізувати витрати з оплати праці, знизити їх негативний вплив на собівартість виробленої продукції, і відповідно, беззбитковість підприємства.

Під час дослідження імператив формування беззбитковості ми виявили, що особливу значимість з позиції впливу на її рівень і умови досягнення мають постійні витрати. А отже, важливу роль у формуванні беззбитковості сільськогосподарських підприємств має стан їх ма-

теріально-технічних ресурсів. Сільськогосподарські підприємства через особливості виробничих процесів використовують значну кількість специфічних видів основних засобів. Внаслідок багатогалузевого характеру та різноманітності виробленої сільськогосподарської продукції, використовуються конкретний комплекс машин, техніки та обладнання, часто непридатних для виробництва інших видів продукції або експлуатації в інших галузях, сільськогосподарські підприємства мають значно вищий рівень технічної оснащеності в порівнянні з іншими галузями економіки. Це також призводить до капіталомісткої структури витрат виробництва. Таким чином, рівень беззбитковості сільськогосподарських підприємств у зв'язку з високим рівнем постійних витрат, завжди матиме значні порогові значення, які важко знизити скороченням постійних витрат.

Не менш специфічний вплив на беззбитковість мають і матеріальні ресурси сільськогосподарських підприємств (насіння, корми, мінеральні добрива, паливо, ПММ тощо). Зокрема для сільськогосподарського виробництва в значних обсягах потрібні різні види енергоресурсів (паливо, нафтопродукти, електроенергія). Їх питома вага в собівартості продукції коливається в середньому від 15 до 30% [7]. У структурі витрат на виробництво продукції рослинництва істотна частка припадає на мінеральні добрива (в середньому до 20%) [4]. Все це загалом обумовлює високу матеріаломісткість сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим, а також внаслідок постійного зростання цін на енергоресурси й мінеральні добрива у разі формування беззбитковості необхідно жорстко контролювати (знижувати) змінні витрати.

Використання трудових та матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств має високий ступінь сезонності, що обумовлено сезонною особливістю сільськогосподарського виробництва. Сезонність виражається в нерівномірності розподілу сільськогосподарських робіт в галузі рослинництва протягом року, що призводить до нерівномірності використання ресурсів та здійснення витрат. У зв'язку з цим фактична сума витрат (фактична собівартість) стає відомою в кінці звітного року, що ускладнює своєчасне виявлення беззбитковості виробничо-комерційної діяльності протягом періоду виробництва. Крім того, значні коливання в розподілі витрат можуть обумовлювати прояв декількох порогів беззбитковості діяльності підприємства протягом року.

Важливим фактором формування беззбитковості є регулювання цін реалізації продукції. Однак для сільськогосподарських підприємств воно пов'язане з певними труднощами. Переробні підприємства як основні споживачі сировини, мають монопольне становище на ринку, фактично "диктують" ціни сільськогосподарським виробникам. З іншого боку, досить низька купівельна спроможність більшої частини населення обумовлює і низький платоспроможний попит на продукцію. А отже, сільськогосподарським підприємствам важко маніпулювати цінами, і частіше доводиться їх знижувати. Таким чином, невисокі ціни реалізації сільськогосподарської продукції, а також неможливість активного впливу на їх ринковий рівень, значно розширюють межі беззбитковості та ускладнюють можливість її досягнення.

При обмеженій можливості впливу на рівень ринкових цін важливим фактором, що впливає на формування беззбитковості сільськогосподарського підприємства, є асортиментна політика [5]. Для максимізації цін сільськогосподарським підприємствам необхідно віддавати перевагу розвитку більш прибуткових галузей і видів сільськогосподарської продукції. Але особливості застосування такого способу регулювання цін реалізації полягає в тому, що існують певні об'єктивні обмеження. Передусім це — обмеження природного характеру, обумовлені необхідністю раціонального використання землі. Так, необхідність дотримання сівозмін визначає нижню і верхню межі насичення по-

сівної площі різними культурами. Крім того, можуть бути встановлені обмеження, які не пов'язані з особливостями сільського господарства, а носять економічний характер. Зокрема використання основних засобів та матеріальних ресурсів обмежується їх вартістю.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що порядок формування беззбитковості сільськогосподарських підприємств є достатньо специфічним внаслідок їх галузевих особливостей. Необхідно зазначити, що галузева специфіка сільськогосподарських підприємств має безпосередній вплив на формування їх стійкості. Вважаємо, що стійкість сільськогосподарських підприємств повинна розглядатися у тісному взаємозв'язку з діяльністю їх виробничої сфери як основи побудови економічних відносин загалом.

Література:

1. Аранчій В.І. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств [Текст] / В.І. Аранчій, М.О. Удовиченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2012. — Спецвипуск. — С. 10—12.
2. Березін О.В. Економіка підприємства [Текст]: навчальний посібник / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. — К.: Знання, 2009. — 390 с.
3. Вініченко І.І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи [Текст] / І.І. Вініченко // Агросвіт. — 2013. — № 21. — С. 10—13.
4. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Кириленко І.Г. Економічна теорія на межі тисячоліть: навчальний посібник [Текст] / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 748 с.
5. Саблук П.Т. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України [Текст] / П.Т. Саблук [та ін.] / Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки". — К., 2005. — 478 с.
6. Сокол О.Г. Дослідження впливу чинників на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств [Текст] / О.Г. Сокол // Агросвіт. — 2008. — № 1. — С. 21—25.
7. Удовиченко М.О. Теоретичні аспекти економічної стійкості сільськогосподарських підприємств [Текст] / М.О. Удовиченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2011. — Вип. 3. — Т. 2. — С. 149—152.

References:

1. Aranchij, V.I. and Udovychenko, M.O. (2012), "Integrated approaches to evaluating economic stability of agricultural enterprises", *Naukovi pratsi Poltav's'koj derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, pp. 10—12.
2. Berezin, O.V. Berezina, L.M. and Butenko, N.V. (2009), *Ekonomika pidpriemstva* [Enterprise Economics], Znannia, Kyiv, Ukraine.
3. Vinichenko, I.I. (2013), "The competitiveness of agricultural enterprises: state and prospects", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 10—13.
4. Mel'nyk, L.Yu. Makarenko, P.M. and Kyrilenko, I.H. (2003), *Ekonomichna teoriia na mezhi tysyacholit'* [Economic theory on the turn of the millennium], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
5. Sabluk, P.T. (2005), *Investytsijna pryvablyvist' ahrarno-promyslovoho vyrobnytstva rehioniv Ukrainy* [Investment attractiveness of the agro-industrial regions of Ukraine], *Natsional'nyj naukovyj tsentr "Instytut ahrarnoi ekonomiky"*, Kyiv, Ukraine.
6. Sokol, O.H. (2008), "The influence factors on the economic stability of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 1, pp. 21—25.
7. Udovychenko, M.O. (2009), "Theoretical aspects of economic stability agricultural enterprises", *Naukovi pratsi Poltav's'koj derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 3, pp. 149—152.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2020 р.